

Lind Palicki, Lena & Svensson, Anders, 2023: *Viktig svenska. Alla dom där språkfrågorna*. Stockholm: Norstedts. 271 s. ISBN 978-91-1312-332-5.

Svensk språkvård har under många år huvudsakligen varit en angelägenhet för institutioner och myndigheter. Under det senaste seklet har till exempel de två viktigaste verken – Erik Wellanders *Riktig svenska* (1939; sista upplagan 1973) och *Språkriktighetsboken* (2005) – båda tillkommit på initiativ av väletablerade språkvårdsaktörer: Svenska Akademien och Svenska språknämnden. Under 2023 kom emellertid en bok som gör anspråk på att vara en riksläkare för det vårdade skriftspråket utan att vara direkt relaterad till någon sådan organisation. Det är Lena Lind Palicki, universitetslektor i svenska vid Stockholms universitet, och Anders Svensson, redaktör för *Språktidningen*, som ligger bakom *Viktig svenska*. Författarnas fria ställning framträder ganska tydligt i texten, i det att diskussionerna är påfallande lediga och lättlästa, och hållningen progressivare och mer antiauktoritär än i den samtidigt utkomna *Språkrådet rekommenderar* (Bylin & Melander 2023). I det följande ska vi främst hålla oss till *Viktig svenska*, men vi kommer att dra paralleller med *Språkrådet rekommenderar* i vissa fall; det verket har för övrigt recenserats av bland annat Westerlund (2023).

Viktig svenska har getts ut av Norstedts förlag, och omfattar omkring 250 sidor löptext. Boken inleds med en resonerande diskussion om språk och språkvård, varvid bland annat Erik Wellanders gärning som språkvårdare framhålls. Samtidigt understryker författarna »att vi i mycket lever i ett annat språksamhälle än på Wellanders tid» (s. 11) och lyfter fram det nutida samhällets erkännande och acceptans av flerspråkighet, och de nya kanaler för skriftlig kommunikation som har tillkommit. Dessutom nämns språkvariation som kan vara avsiktlig, det vill säga att en del skribenter har en specifik agenda och kanske föredrar att använda uttryck med politisk laddning i stället för det traditionella, neutrala språkbruket. Målbilden som ligger bakom råden i boken är ett skriftspråk som är »lätt att lära, lätt att använda och lätt att förstå» (s. 11) och dessutom korrekt (s. 13). Att det finns andra bevekelsegrunder än dessa framkommer emellertid på flera ställen i boken, vilket vi återkommer till nedan.

De resterande delarna av boken består av sju (onummerade) tematiska kapitel där olika språkfrågor dryftas i 60 olika avsnitt samt ett kort avslutande kapitel med titeln »Bli din egen språkvårdare». Likheten i disposition med *Språkrådet rekommenderar* är stor – också i det verket följs introduktionen av onummerade tematiska kapitel, som i sin tur är uppdelade i diskussioner av enskilda språkvårdsfrågor. Man kan notera att detta i sin tur är precis samma upplägg som i *Språkriktighetsboken*, som kanhända har fått fungera som mall för båda de nya böckerna.

Det finns alltså sju teman i *Viktig svenska*. De är:

- talspråket
- skriftspråket
- inlånade ord och uttryck
- klassiska språkvårdsfrågor
- olika typer av förändringar (under titeln »Språk på glid»)

- pronomen
- benämning av människor, inkludering och könsneutralt språk.

Att dessa sju kategorier överlappar är självklart. Diskussionen om *våran/eran*, som är placerad i kapitlet om pronomen, kunde nog lika gärna ha hanterats i kapitlet om talspråk eller om klassiska språkrådsfrågor, och likaså hade förmodligen avsnittet om svordomar (nu i »Språk på glid») kunnat stå vid diskussionen om förstärkningsord i talspråksavsnittet.

De olika avsnitt där språkråden behandlas och förmedlas är uppbyggda på ett liknande sätt genom hela boken. Först ges en bakgrund, av varierande omfattning, och därefter presenteras ett råd. Det är uppenbart att författarna har vinnlagt sig om att i största möjliga utsträckning göra bakgrunden både aktuell och medryckande. Till exempel inleds avsnittet om utländska namn med en hänvisning till Rysslands invasion av Ukraina, och avsnittet om *var/vart/vars* börjar med en fingerad dialog (s. 119):

En stressad resenär springer in på Nils Ericsonterminalen i Göteborg och söker efter rätt hållplats:

- Ursäkta, vart går bussen till Mölnlycke?
- Till Mölnlycke, såklart!

Detta stilistiska grepp fungerar bra, och det är kanske också detta ganska lediga förhållningssätt som är den största skillnaden gentemot *Språkriktighetsboken* och *Språkrådet rekommenderar*. För läsaren blir det tydligt att det inte är en myndighet som yttrar sig, och detta visar sig också i de råd som ges, och kanske framförallt i hur de ges. I de allra flesta fall stämmer råden i *Viktig svenska* sakligt sett överens med *Språkrådet rekommenderar*, men de är i regel kortare och enklare. Exempelvis nämner båda böckerna att ordet *drygt* ofta missförstås, och att *lite mer än* kan vara ett bättre alternativ. Men *Viktig svenska* förmedlar detta på ett enkelt sätt i tre meningar på fyra rader (s. 167), medan *Språkrådet rekommenderar* gör en liten utredning på 13 rader (s. 90–91). I de fall råden skiljer sig åt tar *Viktig svenska* genomgående större hänsyn till pågående förändringar – i exemplet med *drygt* menar *Språkrådet rekommenderar* att *drygt* trots allt bör användas i formell text »eftersom en majoritet i språksamfundet fortfarande anser att *drygt* har den etablerade betydelsen 'lite mer än'» (s. 90).

Med utgångspunkt i att många språkbrukare ofta söker enkla råd när de stöter på ett språkligt problem kunde råden eventuellt ha fått inleda respektive avsnitt. Nu är de i stället placerade efter ett utredande textparti. Till exempel omfattar avsnittet om det (föregivet) artiga *ni* omkring åtta textsidor före rekommendationen (s. 199–207). Bakgrunden är visserligen intressant, men den som vill ha ett snabbt råd skulle förmodligen uppskatta att få det serverat direkt, på ett kort och kärnfullt sätt.

Vi nämnde ovan att *Viktig svenska* framhåller att ett bra svenskt skriftspråk ska vara enkelt, begripligt och korrekt. Några av de råd som förmedlas visar dock att också språklig medvetenhet ses som eftersträvansvärt. Det handlar om att undvika ord och uttryck som dels kan störa någon, dels kan kränka någon.

Språkliga störningsmoment utgörs av kontaminationer (s. 150) och annat där det finns en äldre, traditionell form och en nyare (som *komma till bukt med*). I sådana fall framhåller *Viktig svenska* att det är viktigt att känna till att till exempel *björntjänster* och *krokodiltårar* (s. 152) inte är positivt laddade ord, ursprungligen, men att en del språkbrukare ändå tolkar dem så. Därför kan det vara lämpligt att undvika dessa ord för att inte riskera att bli missförstådd.

Också när det gäller *hen* ska man vara uppmärksam på att ordet kan »väcka ilska och irritation» (s. 191), men det finns givetvis andra skäl till detta. I temat om könsneutralt språk och språklig inkludering (s. 223–248) behandlas känsliga frågor som rör ord som *brukare*, *tiggare* och *lapp*. Det så kallade n-ordet nämns dock inte – förmodligen för att den debatten ses som helt avslutad. Också benämningar som rör köns-tillhörighet diskuteras. Vår uppfattning är att *Viktig svenska* (och för den delen också *Språkrådet rekommenderar*) diskuterar dessa frågor på ett klokt och välavvägt sätt. Båda verken rekommenderar ett könsneutralt språk, men samtidigt understryker de att språkvården inte kan ge enkla råd när det gäller vissa frågor, av olika skäl. Ofta står flera språkpolitiska intressen mot varandra, och språkliga tendenser kan omvandlas till faktiska förändringar på kort tid – just nu verkar till exempel ordet *indian* vara på väg mot en alltmer negativ laddning. I det allra sista numret av tidskriften *Språkvård* (Lindgren 2007 s. 2) meddelas att »på svenska har *indian* inte några negativa konnotationer», medan ISOF nu menar att »Ordet *indian* kan numera uppfattas som stötande» (ISOF 2023). Möjligen kunde man önska att råden i *Viktig svenska* skulle uppmana till viss förståelse för språkbrukare som använder äldre uttryck som numera kan uppfattas som olämpliga – inte av illvilja, utan för att de står utanför den moderna språkpolitiska diskursen.

Ett belysande exempel på hur även rutinerade språkvårdsaktörer kan hamna fel är kapitlet om det könsneutrala *en*. Det har rubriken: *En – feminismens framfart eller lantisarnas återkomst?* (s. 195). Vi uppfattar ordet *lantis* som nedsättande, och den etiketten får ordet också i *Svensk ordbok*. Vi förmodar att *lantis* är ett ord som möjligen är neutralt i Stockholmsområdet, men den majoritet av Sveriges befolkning som inte bor där har en annan uppfattning. Att Lena Lind Palicki och Anders Svensson använder ordet visar hur svårt det kan vara att värdera sitt eget språkbruk och att alltid vara medveten om vilka signaler olika ord förmedlar.

På flera ställen framkommer det att *Viktig svenska* är tämligen progressiv. Man ger råd till skribenter som vill vara »djärva» (s. 132), »radikala» (s. 229, 232) och »gå i bräsch» (s. 194), och menar att »Det gäller att hänga med i arbetsmarknadens språkliga förändringar» (s. 157). I de fall då man kan välja mellan ett traditionellt och ett modernt uttryck ställer sig *Viktig svenska* alltid på nyhetens sida och bejakar (pågående) språkförändring, med utgångspunkten att makten över språket ligger hos språkbrukarna:

I slutändan ligger makten över vad som betraktas som korrekt alltid hos alla språkbrukare tillsammans. När auktoriteter som Språkrådet och SAOL blir överkörda av folkets uppfattning har dom inga maktmedel att ta till. För att inte framstå som dinosaurier ändrar dom så småningom sina rekommendationer. (s. 14)

Trots denna hållning ger *Viktig svenska* alltså i regel samma råd som *Språkrådet rekommenderar*. Den mest iögonfallande skillnaden är rådet att skriva *dom*, och det konsekventa bruket av denna skriftspråksform som både pronomen och bestämd artikel. I *Viktig svenska* heter det alltså *dom som gjorde detta val* (s. 211) och *dom bakomliggande orsakerna* (sid. 10). Användningen av *dom* signaleras faktiskt redan på bokens omslag, där man läser att boken handlar om *Alla dom där språkfrågorna*. Bruket går stick i stäv med Språkrådets rekommendation att enbart använda *dom* »i texter med ett generellt vardagsnära stilläge och för att återge talspråk» (Bylin & Melander 2023 s. 174). Lena Lind Palicki har sedan boken utkom blivit chef för Språkrådet och man kan anta att det nu förekommer en del diskussioner om såväl *dom* som om andra frågor inom myndigheten.

Medan *Språkrådet rekommenderar* uttryckligen vänder sig till skribenter som vill producera en neutral standardskriftsvenska som är gångbar i alla offentliga sammanhang, är målgruppen för *Viktig svenska* inte lika tydlig. I kapitlet *I begynnelsen var talet* (s. 17–38) behandlas en del talspråkliga frågor, som till exempel assimilationer och diskurspartiklar, vilket indikerar att råden inte bara berör skriftspråket. Här och på andra ställen framkommer det emellertid att *Viktig svenska* främst vill beskriva vilken språklig variation som finns, och vilken effekt språkliga varianter kan ge i olika sammanhang. Man ger alltså språkbrukaren möjligheten att göra ett informerat val mellan ett traditionellt, neutralt språkbruk och ett mer värdeladdat. Budskapet är: välj ett talspråkligt, radikalt eller politiskt färgat uttryck om du vill – men var beredd på konsekvenserna! Genom att ge den typen av rekommendationer positionerar sig *Viktig svenska* delvis som en motvikt till de etablerade språkvårdsauktoriteterna. Författarna ger sig därmed ut på en ganska svår balansgång. Man vill med boken förstås fungera som en funktionell språkrådgivare i det nutida svenska språklandskapet, men alltför djärva råd skulle kunna innebära att läsaren i slutändan ändå måste vända sig till de mer traditionella normkällorna. Tack vare tydliga, förklarande kommentarer i de fall man avviker från exempelvis *Språkrådet rekommenderar* lyckas man ändå förtjänstfullt undvika sådana potentiella fallgropar.

Viktig svenska verkar alltså mena att en god skribent inte bara ska skriva enkelt, begripligt och korrekt. Man bör också ta del av aktuella språkdiskussioner, och vara medveten om vilka uttryck som håller på att förändras, vilka som kan vara stötande och/eller olämpliga, och vilka som är politiskt laddade. Detta är en rimlig hållning för alla som dagligen sysslar med sakprosaskrivande, men många gör inte det och måste ändå få yttra sig i samhället, genom till exempel insändare. Det är viktigt att språkvården i sådana fall inte blir ett repressivt verktyg.

Viktig svenska är en innehållsrik bok. Den är också läsarvänlig och entusiasmerande, och man får lätt uppfattningen att skrivarbetet har varit roligt. Den är vidare lättanvänd, eftersom den (till skillnad från *Språkrådet rekommenderar*) har ett register där man kan slå upp det man letar efter. För den som söker råd i knepiga språkfrågor är *Viktig svenska* en värdefull resurs, som dessutom är fullt tillräcklig för de flesta skribenter; den fyller i princip samma funktion som *Språkriktighetsboken*, som med bara 18 år på nacken redan framstår som föråldrad. Boken fungerar också som en pendang

och kontrast till *Språkrådet rekommenderar*, och kommer säkerligen att spela en central roll i framtida språkvårdsdiskussioner.

Litteratur

- Bylin, Maria & Melander, Björn (red.), 2023: *Språkrådet rekommenderar*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen.
- ISOF, 2023. Är ordet *indian* olämpligt? Frågelådan i svenska. Institutet för språk och folkminnen. Tillgänglig på <https://frageladan.isof.se/visasvar.py?svar=79702>. [Kontrollerad 2023-11-24.]
- Lindgren, Birgitta, 2007: Indian politiskt korrekt? I: *Språkvård* 2007(2). S. 22.
- Wellander, Erik, 1939: *Riktig svenska*. Norstedts: Stockholm.
- Westerlund, Anders, 2023: Språkvårdsprinciper och språkvårdsråd. *Arena: medlemsblad för Svenska modersmålslärarföreningen i Finland* 23(1). S. 35–38.

Henrik Rosenkvist & Linnéa Bäckström